

Сидоренко В.В. Організація неперервного професійного саморозвитку вчителя української мови та літератури в міжкурсовий формат курсової підготовки / В.В. Сидоренко / Компетентнісно орієнтована освіта: досвід, проблеми, перспективи // матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. у м. Донецьку, 5-6 листопада 2008 р. – У 3-х томах. – Т. 2. – С. 241-247.

Вікторія Сидоренко

ОРГАНІЗАЦІЯ НЕПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В МІЖКУРСОВИЙ ФОРМАТ КУРСОВОЇ ПЕРЕПІДГОТОВКИ

*Три шляхи ведуть нас до знання: шлях роздуму –
це шлях найбагородніший, шлях наслідування – це шлях
найлегший і шлях досвіду – це шлях найгірший*

Конфуцій.

Демократизація суспільства та динамізм розвитку системи освіти, зокрема оновлення змісту, структури, методів, організаційних форм навчання суттєво змінили ринок освітніх послуг: сучасна школа вимагає висококваліфікованих спеціалістів, здатних творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та створювати оптимальні умови для забезпечення його ефективності, які володіють досвідом інноваційної професійно-педагогічної діяльності, уміють зреалізувати особистісний потенціал кожного учня, спроможні самостійно набувати необхідні для професійної діяльності знання, уміння, навички. Цими викликами спричинено високі вимоги до особистісних і професійних якостей учителя-словесника, адже українська мова та література виступають першоосновою комплексного розвитку й удосконалення національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, її згармонізованості зі світом і собою. Питання, пов'язані з неперервним характером навчання і професійного удосконалення педагога як обов'язкової умови його активної адаптації до нових обставин і моделей діяльності, підготовки до творчого вирішення професійних завдань, набувають особливої актуальності. Мальколм Кноулз, автор книги «Сучасна практика навчання дорослих», уперше простежив співвідношення сфери навчання дорослих і безперервної освіти. Безперечним є той факт, що структуроване навчання – не лише отримання формальної освіти, закінчення

вузу; особливе місце займає післявузівська, міжкурсва діяльність учителя, його участь у структурованій, неперервній освіті, навчання протягом життя, здатність до самопроекування і саморозвитку. Професійна діяльність словесника охоплює систематичний процес постійного пошуку, особистісної реалізації, віднаходження власного професійного почерку. Тому вчителю-словеснику важливо знати шляхи формування і удосконалення професійної компетентності в пролонгований міжкурсвий період, конкретні кроки, що допоможуть проторувати власний неповторний шлях на педагогічній ниві, перейти від позиції репродуктора до творця, експериментатора, підвищити загальноосвітню, методичну, загальнокультурну, комунікативну підготовку. Професійна компетентність учителя-словесника – це процес і результат творчої професійної діяльності, інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності педагога. Рівень професійної компетентності (репродуктивний, адаптивний, локально-моделювальний, системно-моделювальний, творчий) безпосередньо співвідноситься з методичною креативністю педагога, його готовністю до інноваційної педагогічної діяльності, безперервної самоосвіти, здатністю до гнучкого соціально-педагогічного мислення тощо. Певні аспекти організації міжурсової діяльності педагога в контексті гуманістичної парадигми освіти, моделювання підготовки конкурентноспроможного фахівця в системі безперервної післядипломної педагогічної освіти розглядали Є.М. Бачинська, В.М. Введенський, Б.А. Дьяченко [1], Т.Б. Волобуєва, Н.М. Мурована [4], Б.Л. Тевлін, Л.В. Туріщева, І.М. Цимбалюк та ін. Алгоритм діяльності словесника щодо удосконалення компонентів професійної компетентності, інноваційні форми діяльності вияскравлюють у своїх працях О. Куцевол [2; 3], Г. Токань, А. Фасоля, В.І. Шуляр [5] та ін. Проте і досі відсутні ґрунтовні, системно-виважені нароби, присвячені пролонгованому міжурсовому періоду вчителя-словесника в умовах модернізації освіти в Україні. Цим зумовлюється **актуальність дослідження.**

Мета статті полягає в розробці пролонгованого міжкурсового періоду вчителя української мови та літератури, удосконаленні професійних компетенцій для забезпечення неперервного, мобільного професійного розвитку, самовдосконалення в умовах особистісно зорієнтованого навчання; підготовка словесника до інноваційної діяльності. Для досягнення мети наукової розвідки окреслено такі завдання: 1) з'ясування механізму створення позитивно-гармонійної «Я-концепції» для самореалізації і самовдосконалення педагога; 2) розгляд етапів розвитку самомотиваційної діяльності вчителя-словесника, що передбачає перехід від репродуктивної до творчої – діяльнісної, проблемно-орієнтованої; 3) визначення конкретних шляхів професійного розвитку українця протягом пролонгованого міжкурсового періоду.

Для моделювання словесником траєкторії власного професійного розвитку, адекватного вибору засобів, форм підвищення кваліфікації потрібно виявити рівень професійної компетентності, недоліки в роботі. В основі підвищення педагогічної майстерності лежить створення позитивно-гармонійної «Я-концепції», оскільки прийняття і розуміння себе, оптимістичне життєрадісне світосприйняття – головний принцип, що забезпечує соціально-психологічні умови для зміцнення і збереження сприятливих тенденцій у самовдосконаленні та самореалізації особистості педагога. Механізм формування «Я-концепції» передбачає наступні етапи: 1) за допомогою *діагностичних процедур* (самодіагностика, діагностування психологічною службою навчального закладу, оцінка компетенцій адміністрацією, колегами, представниками предметних кафедр та ін.) *виявлення здібностей, нахилів, рівня сформованості* когнітивно-технологічного, методичного, комунікативно-ситуативного й інших *компонентів ПК, ціннісних орієнтацій та напрямків, перспектив особистого зростання, чинників, що перешкоджають навчанню, розвитку й саморозвитку словесника*, технологій досягнення професійної мети, вивчення професійних прагнень і спрямованість дезадаптації; 2) за

результатами діагностичних процедур *створення особисто-гармонійної «Я-концепції»*, тобто відокремлення власних педагогічних здібностей, якостей і можливостей, поведінкових моделей, ціннісних установок, адекватне виділення себе із соціального й професійного середовища; 3) на цій основі конструювання індивідуально-особистісної траєкторії розвитку, оволодіння системою засобів, методів, механізмів саморегуляції, що сприятимуть самовдосконаленню та самореалізації себе як особистості, професійному педагогічному вдосконаленню, підвищенню рівня ПК. Позитивно-гармонійну *«Я-концепцію»* слід розглядати через взаємозв'язок когнітивного, емоційно-ціннісного й поведінкового компонентів, на емпіричних показниках яких базується самоосвітня діяльність педагога як життєтворча сила його професійної компетентності. Особистісно зорієнтована самоосвіта вчителя забезпечує підвищення педагогічної майстерності, а отже, безперервний саморозвиток особистості та його вплив на розвиток особистості учня. Професіоналізм зумовлений дією багатьох чинників, зокрема досвідом і стажем роботи словесника в навчальному закладі, особистими здібностями педагога, самомотивацією до роботи тощо.

Мотивацію професійної діяльності вчителя української мови та літератури визначаємо як внутрішні (свідомі чи несвідомі) психічні чинники, що стимулюють творчий пізнавальний пошук педагога, спонукають до певного виду діяльності, зокрема самоосвіти, удосконалення методів і прийомів роботи, та є рушійним чинником професійного зростання вчителя. До таких чинників належать соціальні, пізнавальні, професійно-ціннісні, меркантильні й под.

Самотиваційні характеристики вчителя-словесника проходять такі стадії (етапи) розвитку: зацікавленість темою, проблемою, педагогічною ситуацією – допитливість – сенситивність до новизни, пошук нових вражень – самостійність («Я не хочу діяти за зразком, шаблоном», «Мене не задовольняють традиційні установки, шаблони, технології, оскільки не дають бажаного результату») – професійний інтерес – успішний досвід творчості, реалізації продукту педагогічного

пошуку – самореалізація у діяльності власних ідей, задумів – позиція творця, експериментатора, інноватора. Учитель має зрозуміти, що успіх в його діяльності визначається не тільки й не стільки рівнем професійної компетентності, академічними знаннями, загальними інтелектуальними здібностями, творчим або продуктивним мисленням, а передусім бажанням та можливостями систематично поглиблювати теоретичні знання, відшліфовувати практичні вміння, тобто постійно підвищувати професійну майстерність, формувати креативну педагогічну позицію тощо.

Головним шляхом, що уможлиблює неперервний розвиток учителя-словесника, є **самоосвіта (епізодична і планова)**, під якою розуміємо систематичну й цілеспрямовану діяльність педагога, спроектовану на розширення й поглиблення знань, умінь, визначення установок, підвищення рівня мовно-літературної, мовленнєвої, соціолінгвальної, функціонально-стилістичної, прагматичної, етнопедагогічної, афектно-поведінкової та інших компетенцій, пошук шляхів професійної самореалізації; здійснення безперервного навчання. Організація такого творчого процесу – це результат самостійного навчання з обов'язковим цілепокладанням та врахуванням можливостей, здобутків, інтересів самого вчителя-словесника. Серед інших шляхів формування і удосконалення професійної компетентності виділяємо:

☐ **апробація сучасних науково-методичних концепцій, виявлення та впровадження** на уроках словесності цілого спектру **освітніх продуктивних технологій навчання і виховання**, які допоможуть учням з успіхом виконувати завдання незалежного тестування, моніторингові й діагностичні завдання, стати конкурентноспроможними, компетентними, зокрема технології особистісно зорієнтованого навчання, організації кооперативної навчальної діяльності учнів, розвивального навчання, технології формування творчої особистості, інформаційно-комунікаційної технології, «створення ситуації успіху» (за А. Белкіним) та ін.;

☐ добір навчального змісту й організація навчання української мови та літератури на основі **поєднання особистісно зорієнтованого**

(забезпечення оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня, урахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення до самопізнання і саморозвитку та ін.), **комунікативно-діяльнісного** (удосконалення видів мовленнєвої діяльності учнів – аудіювання, читання, говоріння, письма; поєднання оптимальних форм організації процесу й под.) і **соціокультурного** (вивчення мови та літератури крізь призму народознавства, культури та ін.) **підходів**;

☐ переведення навчального процесу на **технологічний рівень**, тобто попереднього проектування процесу навчання з урахуванням дидактичних цілей і заданого рівня засвоєння; оптимальне **поєднання** на уроках **фронтальної, групової, індивідуальної форм** організації процесу, застосування активних (інтерактивних, кооперативних) технологій навчання;

☐ **творча реалізація програм з української мови та літератури**, внесення змін, доповнень, перерозподіл годин, ураховуючи конкретні умови. Так, зокрема, виходячи з читацьких інтересів учнів, рівня їхньої підготовки та стану навчально-виховного забезпечення, словесник може обирати текстуальне чи оглядове вивчення творів літератури;

☐ підготовка учнів до участі **в конкурсах, олімпіадах**: конкурси майстрів художнього читання, Міжнародному конкурсі з української мови ім. Петра Яцика, різних етапів олімпіади з української мови та літератури, олімпіади юних філологів, Міжнародному конкурсі українофілів, написання науково-дослідних робіт у Малій академії наук;

☐ **складання плану самовдосконалення ПК**: вивчення передового досвіду колег, проведення відкритих уроків, самоаналіз уроків, обговорення відвіданих уроків, участь у конкурсах тощо;

☐ створення учителем **власної бази кращих сценарію уроків, цікавих прийомів, знахідок** на уроках, ефективних інноваційних форм і методів, розробка власних засобів наочності (**творче портфоліо словесника**);

☐ забезпечення **науково-методичного супроводу** навчально-виховного процесу: розробка авторських програм, спеціальних і факультативних курсів, зокрема з українського ділового мовлення, культури мови і стилістики, правопису української мови, основ журналістики, народознавства, українського фольклору, основ віршування й под.;

☐ участь словесника як у **шкільних конкурсах**, зокрема «Учитель року», так і Всеукраїнського конкурсу «Учитель року», обласного – «Кращий працівник року», «Фестивалі педагогічних ідей і знахідок», Школі молодого творчого вчителя, пропаганда власного досвіду й професійної майстерності;

☐ **системне використання** на уроках української мови та літератури **міжпредметних зв'язків і міжпредметної інтеграції**, тобто **інтегративного підходу**: залучення відомостей з історії, іноземної мови, зарубіжної літератури, образотворчого мистецтва тощо, інтеграція словесної творчості з грою, музикою, драматизацією, дослідницькою діяльністю. Наприклад, проектування таких прийомів і форм організації, як-от: хвилинка ерудита, засідання гуртка юних натуралістів, екологів, лінгвістів або літературних критиків, бібліографів, істориків, сценаристів; огляд-конкурс малюнків, творчих проектів, виконаних за враженням від спілкування з живописом, музикою, природою, красним письменством; уявна подорож до музеїв, храмів, святинь батьківщини; інтерв'ю з письменником, художником-живописцем, історичним діячем; драматизація, літературно-музичний етюд;

☐ набуття вмінь і навичок творчого **моделювання навчально-виховного процесу**, збагачення індивідуального методичного досвіду вмінням **будувати уроки різних типів відповідно до теми, мети і завдань**, доцільно поєднувати традиційні та інноваційні їх модифікації [3, с. 36, 37-38], як-от: *за характером основних дидактичних завдань* (уроки засвоєння нових знань, розвитку умінь і навичок; уроки узагальнення і систематизації; комбіновані уроки); *за домінантними формами та методами роботи вчителя і учнів* (урок мовного тренінгу, урок-композиція, урок за опорним конспектом, урок-екзамен, активізована лекція, сократичний семінар,

проблемний семінар, урок-прес-конференція, телеурок і под.); *за способом діяльності словесника й учнів* (урок компаративного аналізу, інтегрований урок, урок-дослідження (історико-літературне, гендерне), урок-панорама, урок-пошук, урок-мандрівка, урок-практикум, урок-казка, урок-композиція, урок з елементами імпровізації та інсценізації, урок-діалог та ін.), *за характером вивчуваного матеріалу* (урок вивчення біографії письменника, урок опрацювання літературно-критичних статей і под.).

☐ *цілеспрямована систематична робота над методичною темою;*
☐ *науково-дослідна діяльність учителя-словесника*, результати якої відбиваються в таких формах, як-от: науковий звіт (реферат, доповідь, виступ на педраді, методоб'єднанні вчителів української мови) з проблеми дослідження; введення в практику комплексу дидактичних матеріалів; апробація в інноваційному режимі ідей учителів-новаторів; створення авторської методики, технології; реалізація положень концепції на основі розробки й апробації авторської програми, навчального посібника; узагальнення власного досвіду, систематизація і опис методичних прийомів, використаних форм і методів роботи; моделі, структура й механізми реалізації навчально-виховного процесу; хрестоматії; критерії, норми, використовувані в ході діяльності; стаття в періодичне видання з проблеми; методичний посібник із програми дослідження; методичні рекомендації для вчителів і учнів; збірка творчих, дослідницьких і проектних робіт учнів з проблеми дослідження; комп'ютерна презентація результатів дослідження для впровадження в досвід роботи інших учителів-словесників тощо;

☐ *розробка діагностичних процедур, завдань і тестів* з української мови та літератури (різних за метою і ступенем валідності), перевірка ефективності застосованих методів навчання та виховання;

☐ *кооперативна професійна взаємодія учителя-словесника з колегами*, тобто участь у колективних та групових інноваційних формах методичної роботи: співпраця у творчих групах, науково-дослідній діяльності, організація консультативно-методичних груп, педагогічні чи

психологічні тренінги, «Гайд-парки», участь у діяльності Шкіл (Школа молодого вчителя, Школа передового педагогічного досвіду, Школа професійної майстерності, Школа молодого методиста), методичних дискусіях, методичних аукціонах, методичних діалогах, творчих салонах; захист творчих кооперативних проєктів, програм, передових ідей;

- ❏ **співпраця з кабінетом української мови** інституту післядипломної педагогічної освіти;

- ❏ **рефлексія** власної діяльності (через об'єктивну оцінку прийти до самореалізації), **самокорекція**;

- ❏ збір та укладання **творчого портфоліо вчителя-словесника** – колекція власної бази кращих сценарію уроків, цікавих прийомів, знахідок на уроці й позаурочній діяльності, власних засобів наочності, дидактичних матеріалів, продуктивних педагогічних технологій, що відображають зусилля вчителя, успіхи або досягнення з тієї чи іншої проблеми, індивідуальної творчої теми. У портфоліо включаються зразки робіт у письмовому чи друкованому вигляді, відеоматеріали, щоденник рефлексії, зразки дитячих робіт, фотографії компонентів навчального процесу, CD-ROM;

- ❏ **ведення щоденнику рефлексії**, в якому вчитель-словесник, залишаючись сам-на-сам, обмірковує власний досвід, види діяльності, визначає нові шляхи втілення творчих планів, прогнозує стратегії для покращення діяльності, визначає комунікативну стратегію уроку тощо;

- ❏ **поширення набутого й апробованого перспективного досвіду, оприлюднення індивідуальних наробок** на нарадах, педрадах, методичних об'єднаннях, у періодичній пресі, Інтернет-ресурсах тощо;

- ❏ організація **майстер-класів**, участь у наукових, проблемних семінарах, творчих дискусіях, методичних мостах, навчальних тренінгах;

- ❏ **організація творчої позаурочної діяльності учнів з української мови та літератури** як обов'язкового складника освіти школяра: літературного гуртка (у тому числі науково-дослідного напрямку), студії, клубу, товариства. Формами організації групової позакласної роботи,

зокрема гурткової, може бути створення і діяльність гуртка юних філологів, журналістів, шевченкознавців (або дослідників творчості іншого письменника, письменника-земляка), літературних краєзнавців, гуртка української драматургії, художнього слова тощо. Серед арсеналу масових форм роботи з української мови та літератури словесник може обрати тиждень словесності, шкільну олімпіаду, мовну або читацьку конференцію, літературний вечір (певного історико-літературного періоду, гумору тощо), фольклорні свята (святвечір, вечорниці, зустріч весни, святого Андрія), масові інтелектуальні заходи («КВК», «Брейн-ринг» і под.), створення і оформлення літературного музею, світлиці, кабінету словесності тощо. Словесник має передбачити проведення *інтегрованих позакласних заходів*;

☐ організація пролонгованого міжкурсового періоду: заповнення *Щоденнику міжкурсового періоду*, накопичення кредиту для чергової / позачергової атестації; рефлексія міжатестаційного етапу;

☐ підвищення загальноосвітнього й культурного рівнів: відвідування кінотеатрів, театрів, музеїв, виставок, читання літератури, преси; знайомство й спілкування з цікавими людьми, творчими особистостями, колегами-однодумцями тощо.

Таким чином, організація словесником неперервного професійного зростання в міжкурсовий період сприятиме особистісному розвитку й професійному становленню вчителя (незаперечною істиною: «педагог живе доти, доки він учень»), його підготовці як конкурентноспроможного фахівця в умовах модернізації освіти в Україні. Така модель стане ефективною, якщо її реалізацію забезпечуватиме спрогнозована конструктивна співпраця інституту підвищення кваліфікації, кафедри та кабінету української мови, навчального закладу й самого педагога.

Література

1. Дьяченко Б.А. Розвиток професіоналізму молодого вчителя в системі післядипломної освіти: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук (13.00.04) / Центр ін-т післядипломної пед. освіти АПН України. - К., 2000. – 19 с.
2. Куцевол О. Особливості творчої методичної діяльності вчителя літератури // Дивослово. – 2006. – № 12. – С. 17-22.
3. Куцевол О. Творча лабораторія словесника // Дивослово. – 2008. – № 8. –

С. 36-40.

4. Мурованая Н.Н. Компетентность педагога как важное условие успешности его профессиональной деятельности: Метод. пособие. – Севастополь: Рибэст, 2006. – 24 с.

5. Шуляр В.І. Підготовка майбутнього вчителя літератури до конструкторсько-технологічної професійної діяльності: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2004. – 21 с.

6. Як стати майстерним педагогом: Навчально-метод. посіб. / За ред. Л.І. Даниленко. – К.: ТОВ «Етіс плюс», 2007. – 184 с.